

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО» (м. Одеса)
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЛЬНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ЖИТТЄВОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО
САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ**

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
19-20 травня 2023 року

Одеса
ФОП Бєлий А.Є
2023

УДК 159.9: 37.015.3

ББК 88.4

А 43

Друкується згідно рішення Вченої ради Соціально-гуманітарного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Протокол № 6 від 24.02.2023 р.)

**Актуальні проблеми життєвого та професійного само-
здійснення особистості** : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологія самоздійснення особистості: теорія, досвід, практика» (19-20 травня 2023 р.) / відп. ред. О. П. Саннікова. Одеса : ФОП Бєлий А.Є., 2023. 168 с.

ISBN 978-617-7757-55-8

Редакційна колегія

Саннікова О. П. – *доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та диференціальної психології; відповідальний редактор;*

Василенко І. В. – *кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та диференціальної психології;*

Санніков О. І. – *доктор психологічних наук, професор кафедри теорії та методики практичної психології.*

Матеріали збірника містять результати теоретико - емпіричних досліджень, що здобуті в процесі науково-дослідної роботи студентів, аспірантів та науковців, які навчаються і працюють у закладах освіти України.

Для студентів, аспірантів, молодих науковців, психологів, педагогів та широкого кола зацікавлених осіб.

За зміст та помилки, що можуть зустрічатися в тексті статей, несуть відповідальність автори.

ISBN 978-617-7757-55-8

© Університет Ушинського, 2023

УДК: 159.923

СПІВСТАВЛЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ВІКТИМНОСТІ ТА ТОЛЕРАНТНОСТІ

Гордієнко І. О.

*кандидат психологічних наук, старший викладач
кафедри загальної та диференціальної психології,
Університет Ушинського*

Сізікова Є. С.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Університет Ушинського*

Анотація В статті висвітлюються результати теоретичного та емпіричного дослідження віктимності та толерантності особистості, представлені результати особливостей співвідношення показників віктимності та толерантності. Доведено наявність значущих додатних та від'ємних зв'язків між означеними показниками.

Ключові слова: віктимність, толерантність, показники, взаємозв'язок.

Постановка проблеми та актуальність дослідження.

Комплексний розгляд віктимності, її форм та явищ у багатоманітних сферах життя дозволяє ґрунтовніше досліджувати соціальні та психологічні основи відхилень від безпечної поведінки, які роблять особу жертвою. Будь-який постраждалий, як потенційно, так й реально, володіє певними властивостями, які роблять його вразливим в життєвих суспільних ситуаціях. Тому зростаючий інтерес дослідників спрямований на вивчення тих властивостей особистості, що мають чинну дію відносно віктимності.

Довгий час, відповідно потребам суспільної діяльності, розвивався тільки кримінальний напрям віктимології, що представлено змістовною кількістю теоретичних та методологічних опрацювань вітчизняних й зарубіжних авторів. Проте в наслідок неможливості обмеженого обговорення явища віктимності виникла необхідність системного підходу до цього явища в межах міждисциплінарного аналізу. Таким чином, віктимна поведінка особистості стає предметом уваги соціології, психології особистості, соціальної психології, психопатології. Розвиток більш точних класифікацій, дослідження

мотиваційних факторів та розуміння контекстуальних умов, що сприяють віктимності, можуть допомогти у формуванні ефективних стратегій запобігання насильству та надання психологічної допомоги особам з високим рівнем віктимності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі дослідження психологічних аспектів віктимної поведінки здійснюються на двох рівнях: як суспільне явище та як індивідуальна психологічна характеристика особистості з її віктимною активністю. Віктимність розглядається не як вид девіантної або кримінальної поведінки, а як неупереджено наявне соціальне явище і як індивідуальна особистісна якість [2; 7; 8]. Віктимність це психологічна властивість особистості, яка особливо гостро потребує вивчення в сучасному суспільстві. Особистісний компонент індивідуальної віктимності - це здатність стати жертвою в силу певних, властивих індивіду суб'єктивних якостей [2].

Вивченням проблем віктимності займалися: А. А. Гаджиева, С. Карпман, Б. Мендельсон, В. С. Мінська, В. І. Полубинский, Д. В. Рівман, Л. Ф. Франк, В. Е. Христенко, та ін. [2; 7; 8]. Формулювання «віктимна поведінка» виникла в межах кримінальної віктимології. Віктимологія означає «вчення про жертву». Для віктимології, предметом якої є постраждалі в ситуаціях не кримінального характеру, терміну «жертва» цілком достатньо, хоча він зазначає потерпілого, не враховуючи механізму заподіяння йому шкоди [4].

Д. В. Ривман визначає віктимність як об'єктивно притаманну людині «схильність стати за певних обставин жертвою злочину або нездатність протистояти злочинцеві, що визначається сукупністю факторів, що роблять цю нездатність об'єктивною (незалежною від жертви) або залишають її на рівні суб'єктивного «небажання або невміння» [8].

В роботі В. Е. Христенко пропонується наступне визначення: жертва – це людина (сторона взаємодії), який втратила значущі для нього цінності в результаті впливу на нього іншою особою (сторonoю взаємодії), групою людей, визначеними подіями та обставинами [2].

Класифікація варіантів віктимності дозволяє розрізнити загальну віктимність, яка залежить від соціальних рольових та гендерних характеристик жертви, і специфічну віктимність, яка виявляється в установках, властивостях та атрибуціях

особистості. Віктимність може виявлятися в двох основних формах: эвентуальний та децідівний. Эвентуальна віктимність (віктимність в потенції), що означає можливість при нагоді, при відомих обставинах, при певній ситуації стати жертвою злочину, Природно, що характеристики эвентуальній віктимності в основному визначаються частотою віктимізації певних верств та груп населення і закономірностями, притаманними такій віктимізації. Децідівна віктимність (віктимність в дії), що охоплює стадії підготовки і прийняття виктимогенного рішення, так й саму віктимну активність, що постає каталізатором заподіяння шкоди [7].

Кожна особистість живе і діє в умовах визначеної суспільної системи, втілюючи різні соціальні ролі, котрі відображаються в толерантному, або інтолерантному ставленню до оточуючих [1; 5]. Певні особистісні властивості, певна поведінка, соціальні обставини створюють вразливість: вподобання до заподіяння фізичної, моральної або матеріальної шкоди, це позначається в терміні «індивідуальна віктимність», актуальність проблеми потребує досконалого теоретико-емпіричного її вивчення, що надасть можливість поширити межі психологічного портрету віктимності особистості [4].

Згідно з дослідженням О. Б. Бовть, в особистісній віктимізації відзначаються такі властивості, як агресивність, брутальність, інфантильність, довірливість, боягузливість, нерішучість та конфліктність [2].

Важливе місце в роботах психологів приділяється вивченню толерантності особистості. Так, аналіз психологічної літератури демонструє наявність робіт присвячених з'ясуванню: сутності феномену толерантності (В. М. Золотухін, О. М. Кондаков, В. І. Красиков); участь толерантності у ході набуття особистісної цілісності (О. Г. Асмолов, Є. Ф. Казаков, В. А. Тишков); толерантності як категорії відносин (О. Ю. Клепцова, В. Г. Маралов, В. А. Ситаров); толерантності як особистісної риси (О. Г. Бабчук, В. В. Бойко, С. К. Бондирєва, І. О. Гордієнко, Д. В. Колесов, Г. Олпорт); розробляються прикладні аспекти формування толерантної свідомості та програми толерантної поведінки і розвитку навичок не насилля [1; 3].

Толерантність розглядається як властивість особистості, та як важлива цінність особистості, що забезпечує взаємодію

між людьми, соціальними групами та культурами, уможливує існування мультикультурного простору у суспільстві. У наших попередніх дослідженнях феномену толерантності було акцентовано увагу на проблему меж толерантності, що презентує уявлення про її зберігаючу або руйнівну функцію для суб'єкта толерантності. Так М.Уолцер, В.Л.Васюков, Д.Бродський виділяють конструктивну та деструктивну толерантність. Конструктивна толерантність забезпечує стійке функціонування та саморозвиток суб'єкта толерантності у широкому діапазоні сфер його активності без втрати ідентичності. Навпаки, деструктивна толерантність, як крайній прояв терпимості до інаковості, супроводжується прийняттям іншої системи поглядів, настанов, вірувань, цінностей, уявлень тощо, що призводить до руйнування власної ідентифікаційної системи, тобто загрози цілісності особистості аж до втрати ідентичності, або порушення стійкості соціального функціонування та соціальної адаптації [3]. У рамках вказаних положень одним з актуальних питань є вивчення особливостей взаємозв'язку віктимності з толерантністю особистості, як одного з її чинників.

Метою даної статті є виклад результатів дослідження взаємозв'язку показників віктимності та толерантності.

Методологія та методи дослідження. На основі теоретичного аналізу було проведено емпіричне дослідження, використовувались теоретичні методи, зокрема аналіз літератури, узагальнення та систематизація теоретичних даних; емпіричні, а саме: спостереження, бесіда, тестування, анкетування, використані психодіагностичні методики: «Схильність до віктимної поведінки» (О. О. Андронникова), експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (Г. У. Солдатова, О. А. Кравцова, О. Є. Хухлаєв, Л. А. Шайгерова), «Методика діагностики загальної комунікативної толерантності» (В. В. Бойко). Обробка отриманих даних здійснювалась за допомогою кількісного (кореляційного; SPSS v.21.0 для Windows).

В емпіричному дослідженні, приймали участь магістранти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Вибірку дослідження склали 67 осіб у віці від 18 до 47 років.

Результати та їх обговорення. За допомогою методу кореляційного аналізу досліджено статистично значущі взаємозв'язки між показниками віктимності та толерантності особистості. Результати значущих коефіцієнтів кореляції між досліджуваними показниками представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Значущі коефіцієнти кореляцій між показниками віктимності та толерантності (за методикою Г. Солдатової та ін.)

Показники толерантності	Показники віктимності					
	Рв	Авп	Сп	Гп	Зп	Нп
Ент	-296*	-534**		407**	329*	
Ст		-265*	-361*	512**	-419**	291*
Тро	-385**	-296*		380**		358**
Іт	-489**	-507**	-243*	307*	275*	257*

Примітка: Тут і далі в таблицях: 1) нулі та коми опущені; позначення ** – значущість зв'язку на рівні $p \leq 0.01$; * – $p \leq 0.05$; 2) умовні позначення віктимності: (Рв) реалізована віктимність; (Авп) агресивна віктимна поведінка (агресивний тип потерпілого); (Сп) саморуйнівна поведінка (активний тип потерпілого), (Гп) гіперсоціальна поведінка (ініціативний тип потерпілого) (Зп) залежна та безпорадна поведінка (пасивний тип потерпілого); (Нп) не критична поведінка (некритичний тип потерпілого); 3) умовні позначення толерантності: (Ент) етнічна толерантність, (Ст) соціальна толерантність, (Тро) толерантність як риса особистості, (Іт) індекс толерантності.

Показник (Ент) етнічна толерантність має додатні значимі зв'язки на 1% та 5% рівні з показниками: (Гп) гіперсоціальна поведінка (ініціативний тип потерпілого), (Зп) залежна та безпорадна поведінка (пасивний тип потерпілого) і виявляє від'ємні значимі зв'язки на рівні $p \leq 0.01$ з показником (Авп) агресивна віктимна поведінка та на 5% рівні з показником (Рв) реалізована віктимність

Показник (Ст) соціальна толерантність майже з усіма показниками віктимності виявляє від'ємний значимий зв'язок на 1% і 5% рівні, крім показників (Гп) гіперсоціальна поведінка (ініціативний тип потерпілого) та (Нп) не критична поведінка (некритичний тип потерпілого) з якими виявлено додатній

зв'язок на рівні $p \leq 0.01$ та $p \leq 0.05$.

Показник (Тро) толерантність як риса особистості виявляє від'ємний зв'язок на 1% та 5% рівні з показниками: (Рв) реалізована віктимність; (Авп) агресивна віктимна поведінка (агресивний тип потерпілого) та додатний зв'язок на рівні $p \leq 0.01$ з показниками (Гп) гіперсоціальна поведінка (ініціативний тип потерпілого) і (Нп) не критична поведінка (некритичний тип потерпілого).

Показник (Іт) індекс толерантності має додатні значимі зв'язки на 5% рівні з показниками (Гп) гіперсоціальна поведінка (ініціативний тип потерпілого) (Зп) залежна та безпорадна поведінка (пасивний тип потерпілого) та (Нп) не критична поведінка (некритичний тип потерпілого), також від'ємні значимі зв'язки на 1% та 5% з показниками (Рв) реалізована віктимність, (Авп) агресивна віктимна поведінка (агресивний тип потерпілого), (Сп) саморуйнівна поведінка (активний тип потерпілого). Отже, загальний аналіз табл. 1 дозволяє зробити висновок, що зростання значень за показниками толерантності (за методикою Г. У. Солдатової та ін.) акомпанується зростанням тих показників віктимності, що мають ознаки аутодиструктивності, залежності та безпорадності, та зниженням показників агресивної віктимності, що супроводжується антисоціальною поведінкою, спрямованістю до агресивних, непередбачуваних дій, а іноді, й дій провокуючого характеру.

Розглянемо кореляційні зв'язки між комунікативною толерантністю і віктимністю, що наведено в табл. 2. Як відомо, за методикою В. В. Бойко показники комунікативною толерантності розміщують інформацію про інтолерантність. Саме тому, додатні зв'язки між показниками віктимності і толерантності вказують про зв'язок означеного показника віктимності із показниками інтолерантності, а від'ємні – із показниками толерантності. Показник віктимності (Рв) реалізована віктимність виявляє додатні значимі зв'язки на 1% та 5% рівні з показниками толерантності: (Ніп) неприйняття, нерозуміння іншої людини, (Все) використання себе як еталону при оцінці інших людей, (Нвпс) неприховуване відношення до партнера спілкування, (Пп) прагнення перевиховати партнерів, (Ппс) прагнення підігнати партнера під себе, (Нпіп) невміння прощати іншим помилки, (Нпоі) невміння пристосовуватися до особистості інших, та виявляє від'ємний значимий зв'язок на 1% рівні з

показником толерантності: (Зкт) загальна комунікативна толерантність.

Таблиця 2

**Значущі коефіцієнти кореляцій між показниками
віктимності та комунікативної толерантності
(за методикою В. В. Бойко)**

Показники ко- мунікативної толерантності	Показники віктимності					
	Рв	Авп	Сп	Гп	Зп	Нп
Ніл	259*	403**	-277*	-0,253*	-443**	
Все	319*	279*	-354**	317*	-506**	-454**
Ко		321*	-264*	-456**	-475**	-477**
Нвпс	384**	395**	-418**	310*		-553**
Пп	290*	432**		295*	-503**	-271*
Ппс	503**		514**	399**	-478**	-531**
Нпіп	458**	361**	271*	-445**	317*	284*
Нд		326*	316*	-508**	-497**	296*
Нпоі	320*	249*	429**		-296*	-454**
Зкт	-467**	-336**	284*	298*	341*	532*

Примітка: 1) умовні позначення віктимності: (Рв) реалізована віктимність; (Авп) агресивна віктимна поведінка (агресивний тип потерпілого); (Сп) саморуйнівна поведінка (активний тип потерпілого), (Гп) гіперсоціальна поведінка (ініціативний тип потерпілого); (Зп) залежна та безпорадна поведінка (пасивний тип потерпілого); (Нп) не критична поведінка (некритичний тип потерпілого); 2) умовні позначення комунікативної толерантності: (Ніл) неприйняття, нерозуміння іншої людини, (Все) використання себе як еталону при оцінці інших людей, (Ко) категоричність, консерватизм в оцінках інших людей, (Нвпс) неприховуване відношення до партнера спілкування, (Пп) прагнення перевиховати партнерів, (Ппс) прагнення підігнати партнера під себе, (Нпіп) невміння прощати іншим помилки, (Нд) нетерпимість до дискомфорту, створеного іншими, (Нпоі) невміння пристосовуватися до особистості інших, (Зкт) загальна комунікативна толерантність.

Показник віктимності (Авп) агресивна віктимна поведінка має додатний зв'язок на 1% з показниками толерантності (Ніл) неприйняття, нерозуміння іншої людини, (Все) використання себе як еталону при оцінці інших людей, (Ко) категоричність, консерватизм в оцінках інших людей, (Нвпс) неприховуване

відношення до партнера спілкування, (Пп) прагнення перевиховати партнерів, (Нпіп) невміння прощати іншим помилки, (Нд) нетерпимість до дискомфорту, створеного іншими, (Нпоі) невміння пристосовуватися до особистості інших, та виявляє від'ємний значимий зв'язок на 1% рівні з показником толерантності: (Зкт) загальна комунікативна толерантність.

Показник віктимності (Сп) саморуйнівна поведінка на рівні 5 % виявляє від'ємний зв'язок з показниками толерантності (Ніл) неприйняття, нерозуміння іншої людини, (Все) використання себе як еталону при оцінці інших людей, (Ко) категоричність, консерватизм в оцінках інших людей, (Нвпс) неприховуване відношення до партнера спілкування, додатній зв'язок з показниками (Ппс) прагнення підігнати партнера під себе, (Нпіп), невміння прощати іншим помилки, (Нд) нетерпимість до дискомфорту, створеного іншими, (Нпоі) невміння пристосовуватися до особистості інших, (Зкт) загальна комунікативна толерантність.

Показник віктимності (Гп) гіперсоціальна поведінка на рівні 1 % виявляє від'ємний зв'язок з показниками толерантності (Ніл) неприйняття, нерозуміння іншої людини, (Ко) категоричність, консерватизм в оцінках інших людей, (Нпіп) невміння прощати іншим помилки, (Нд) нетерпимість до дискомфорту, створеного іншими, додатній зв'язок з показниками - на 1 % рівні; з показниками (Ппс) прагнення підігнати партнера під себе, додатній значимий зв'язок на 5 % рівні; з показниками (Все) використання себе як еталону при оцінці інших людей, (Нвпс) неприховуване відношення до партнера спілкування, (Пп) прагнення перевиховати партнерів, (Зкт) загальна комунікативна толерантність.

Показник віктимності (Зп) залежна та безпорадна поведінка виявляє від'ємні зв'язки на 1 % рівні з показниками толерантності (Ніл) неприйняття, нерозуміння іншої людини, (Все) використання себе як еталону при оцінці інших людей, (Ко) категоричність, консерватизм в оцінках інших людей, (Пп) прагнення перевиховати партнерів, (Ппс) прагнення підігнати партнера під себе, додатній значимий зв'язок на 5 % рівні з (Нпіп) невміння прощати іншим помилки, (Зкт) загальна комунікативна толерантність.

Показник віктимності (Нп) не критична поведінка на рівні 1 % виявляє від'ємний зв'язок з показниками (Все) використання

себе як еталону при оцінці інших людей, (Ко) категоричність, консерватизм в оцінках інших людей, (Нвпс) неприховане відношення до партнера спілкування, (Ппс) прагнення підігнати партнера під себе, (Нпоі) невміння пристосовуватися до особистості інших, на 5 % рівні (Пп) прагнення перевиховати партнерів, додатній зв'язок - на 1% рівні з показником (Зкт) загальна комунікативна толерантність, додатній значимий зв'язок на 5 % рівні з показниками (Нпіп) невміння прощати іншим помилки, (Нд) нетерпимість до дискомфорту, створеного іншими.

За результатами емпіричного дослідження встановлено - наявність неоднозначних значущих додатних та від'ємних кореляційних зв'язків на рівнях $p \leq 0,01$; $p \leq 0,05$ між показниками віктимності та різнорівневими показниками комунікативної толерантності. Але характер цих зв'язків відповідає встановленим закономірностям, що було виявлено за аналізом попередньої таблиці 1: зростання показників комунікативної толерантності, що проявляється у високому рівні коректності у спілкування, вшануванням меж та правил взаємодії, прийняттям права іншого на власну позицію та своєрідність, переживанням позитивних емоцій від взаємодії, супроводжується зростанням показників гіперсоціальної, пасивної або саморуйнівної моделей віктимності. Зростання показників агресивної та реалізованої віктимності акомпанується зниженням рівня комунікативної толерантності за всіма її проявами.

Висновки. За результатами емпіричного дослідження встановлено – наявність неоднозначних значущих додатних та від'ємних кореляційних зв'язків на рівнях $p \leq 0,01$; $p \leq 0,05$ між показниками віктимності та різнорівневими показниками толерантності. Загалом, можна засвідчити, що зв'язки показників віктимності із усіма показниками толерантності, мають загальні закономірності. Подальшому дослідженню полягають особливості віктимності у толерантних та інтолерантних осіб.

Література

1. Бабчук О. Г. *Особливості толерантності осіб із різними типами емоційності*: Автореф. ... канд. психол. наук: 19.00.01 – Загальна психологія, історія психології. Одеса, 2012. 20 с.
2. Бовть О. Б. Віктимна поведінка як психологічна проблема. *Соціальна психологія*. 2004. № 4 (6). С. 14-22.
3. Гордієнко І. О. *Самоприйняття особистості як чинник толе-*

рантності : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 – Загальна психологія, історія психології. Одеса, 2021. 255 с.

4. Романчук О. Соціальна толерантність як фактор суспільної свідомості (проблеми формування в сучасному ринковому середовищі). *Вища школа*. 2004. № 1. С. 87-91.

5. Санникова О. П., Кузнецова О. В. *Адаптивність личности* : [монографія]. Одеса : Издатель Н. П. Черкасов, 2009. 258 с.

6. Скрипченко О. Толерантність як морально-психологічне явище. *Молодь, освіта, наука, культура і національна свідомість: Зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 27-28 березня 2003 р.). У 5-ти томах / Ред. М. І. Шкіль. Київ : Вид-во Європейського ун-ту, 2003. Т. 2. 356 с. С. 287-290.

7. Туляков В. А. *Виктимология (социальные и криминологические проблемы)* : [монографія]. Одеса : Юрид. лит.-ра, 2000. 336 с.

8. Чаплак Я. В., Чуйко Г. В. Віктимність як соціально-психологічна проблема сучасності. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. 2014. № 10. С. 447-459.

УДК 159.923

СПРЯЖЕНІСТЬ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ТА РИС ОСОБИСТОСТІ ЗА Р. КЕТТЕЛЛОМ

Водолазська О. О.

*кандидат психологічних наук, доцент
кафедри загальної та диференціальної психології,
Університет Ушинського*

Роша В. В.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Університет Ушинського*

У статті розглядаються результати кореляційного аналізу між показниками емоційного вигорання та рисами особистості за Р. Кеттеллом. Встановлені неоднозначні кореляції між показниками емоційного вигорання та факторами рис особистості за Р. Кеттеллом. Специфіка зв'язків проявляється у кількісному